УДК 351.88

[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-1\(19\)-25-32](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-1(19)-25-32)

Банчук-Петросова Олена Вікторівна кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри конституційного, міжнародного права та публічно-правових дисциплін, Київський інститут інтелектуальної власності та права Національного університету "Одеська юридична академія", Харківське шосе, 210, м. Київ, 02121, <https://orcid.org/0000-0001-8426-1475>

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Зазначено, що практичне здійснення взаємодії держави та ринку проявляється у різних формах та напрямках: у забезпеченні сприятливих умов для ефективного функціонування економіки; у формуванні та реалізації промислової та зовнішньоекономічної політики; створення інфраструктури економічної системи; діяльності напівурядових експертно-консультативних організацій з обов'язковою участю в них ділових кіл; розміщення державних замовлень; узаконенні лобістської діяльності підприємницьких структур та багато іншого. Концептуальні уявлення та інструментарій державного на економічний розвиток представлені дуже широко. Практично немає жодного економічного спрямування, представники якого не викладали свої погляди на роль держави в економіці, її функції, форми та межі участі в економічному розвитку країни. Розвиток теоретичних поглядів на форми та межі регулюючих функцій держави має довгу історію, яка сягає ще економічного вчення меркантилістів. З розвитком товарообігу принципом державної економічної політики стає протекціонізм. Принципово новим у поглядах економістів на форми та межі державного втручання в економіку з'явилися погляди представників класичної школи.

Запропоновано виокремити три ключові моменти державного регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності: визнання за системою вільного ринку генетичної пороку – відсутності механізму забезпечення сталості економічного розвитку; виділення попиту на товари та послуги як основний фактор регулювання економіки (держава покликана сприяти стимулюванню сукупного попиту, впливаючи на підвищення рівня зайнятості, розширення державних закупівель, зниження ціни кредиту); Основним інструментом розвитку попиту має стати всіляке заохочення інвестиційної активності. У цих положеннях містилася нова доктрина регульованої ринкової економіки. Кейнс узагальнив факти, виявив тенденції і на їх основі дійшов висновку, що країни з ринковою економікою повинні відмовитися від принципу Сміта "laissez faire" і проголосив новий шлях, суть якого полягає в тому, що економіка має розвиватися під контролем чи керуванням держави.

Запропоновано виокремити типові заходи державних програм такого роду є: скорочення бюджетного дефіциту (секвестування державних інвестицій, соціальних видатків, субсидій, підвищення цін на продукцію та послуги держсектора, збільшення податків); обмеження зростання заробітної плати, що спрямовується на стиснення споживчого попиту; обмежувальна кредитно-грошова політика, введення лімітів на емісію грошей та на державні позики в Центробанку, збільшення ставки банківського відсотка; ослаблення контролю за цінами та над експортно-імпортними операціями, заохочення переливу ресурсів у експортний сектор економіки; девальвація національної грошової одиниці для оздоровлення платіжного балансу.

Ключові слова: державне регулювання, зовнішньоекономічної політики, інфраструктура економічної системи, державна економічна політика, інвестиційна активність, експортно-імпортні операції

Banchuk-Petrosova Olena Viktorivna Candidate of Science in Public Administration, assistant professor, Department of Constitutional, International Law and Public Law Disciplines, Kyiv Institute of Intellectual Property and Law of the National University «Odessa Law Academy», Kharkivske Shosse, 210, Kyiv, 02121, <https://orcid.org/0000-0001-8426-1475>

THEORETICAL ASPECTS OF STATE REGULATION OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY

Abstract. It is noted that the practical implementation of the interaction between the state and the market is manifested in various forms and directions: in providing favorable conditions for the efficient functioning of the economy; in the formation and implementation of industrial and foreign economic policy; creation of the infrastructure of the economic system; activities of semi-governmental expert advisory organizations with mandatory participation of business circles; placement of state orders; legalization of lobbying activities of business structures and much more. Conceptual ideas and tools of the state for economic development are presented very widely. There is practically no economic direction, the representatives of which did not present their views on the role of the state in the economy, its functions, forms and limits of participation in the economic development of the country. The development of theoretical views on the forms and limits of the regulatory functions of the state has a long history, dating back to the economic teachings of the mercantilists. With the development of trade, the principle of state economic policy becomes protectionism. Fundamentally new in the views of economists on the forms and limits of state intervention in the economy were the views of representatives of the classical school.

It is proposed to highlight three key points of state regulation of foreign economic activity: recognition of the free market system of genetic defects - the lack of a mechanism to ensure the sustainability of economic development; allocation of

demand for goods and services as the main factor in regulating the economy (the state is designed to stimulate aggregate demand by influencing employment, expanding public procurement, reducing the cost of credit); The main tool for the development of demand should be all possible encouragement of investment activity. These provisions contained a new doctrine of a regulated market economy. Keynes summarized the facts, identified trends, and concluded that market economies should abandon Smith's "laissez faire" principle and proclaimed a new path, the essence of which is that the economy should develop under the control or management of the state.

It is proposed to single out typical measures of state programs of this kind are: reduction of the budget deficit (sequestration of public investments, social expenditures, subsidies, increase in prices for public sector products and services, increase in taxes); limiting wage growth aimed at shrinking consumer demand; restrictive monetary policy, introduction of limits on the issuance of money and government loans in the Central Bank, increasing the bank interest rate; weakening control over prices and over export-import operations, encouraging the outflow of resources into the export sector of the economy; devaluation of the national currency to improve the balance of payments.

Keywords: state regulation, foreign economic policy, economic system infrastructure, state economic policy, investment activity, export-import operations

Постановка проблеми. Процес переходу до ринкової економіки, що включав лібералізацію зовнішньоекономічної діяльності, і неоднозначні його наслідки, створили цілу низку складних проблем, однією з яких була проблема регулювання ринку. Проблема була новою, протягом XIX-XX століть її вирішували багато країн. Поняття природи та сутності держави, що розкривається через історичну динаміку її розвитку, є найважливішою методологічною передумовою розуміння характеру, напрямів та масштабів державного регулювання економіки.

Цілком очевидно, що вільна від державного втручання, нічим не обмежена ринкова економіка існує лише в теорії, і насправді не існувала ні в XIX, ні в XX столітті в жодній країні світу. Досвід різних країн протягом названих двох століть показав, що ринок, наданий самому собі, породжує безліч непередбачуваних проблем, які здатні підірвати самі основи існуючого соціального порядку і тим самим поставити під сумнів саме існування держави і економічної системи. Світова практика показала, що економіка не може скільки-небудь ефективно функціонувати та стати життєздатною без держави, а держава у свою чергу немислима без економічної системи. Вони потребують один одного і доповнюють один одного.

Державне регулювання економіки та широкомасштабні соціальні програми, що реалізувалися протягом XX ст. майже у всіх індустріально розвинених країнах, мали на меті коригування негативних наслідків функціонування ринку, надання йому соціальної спрямованості та

згладжування соціально-класових протиріч. Сучасна ринкова економіка немислима без ефективного механізму її взаємодії з державою, органами її законодавчої та виконавчої влади. Більше того, такий механізм став однією з сутнісних ознак високорозвиненого постіндустріального суспільства.

Практичне здійснення взаємодії держави та ринку проявляється у різних формах та напрямках: у забезпеченні сприятливих умов для ефективного функціонування економіки; у формуванні та реалізації промислової та зовнішньоекономічної політики; створення інфраструктури економічної системи; діяльності напівурядових експертно-консультативних організацій з обов'язковою участю в них ділових кіл; розміщення державних замовлень; узаконенні лобістської діяльності підприємницьких структур та багато іншого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності присвячено багато наукових праць вітчизняних та закордонних учених. Так, М. Абрамов, І. Дідківський, Б. Одягайло, Б. Райзберг зазначають що зовнішньоекономічна діяльність являє собою сукупність державних заходів цілеспрямованого характеру стосовно реалізації економічного потенціалу держави на рівні зовнішнього ринку, а також відносно задоволення вітчизняних потреб за рахунок товарів та послуг закордонних виробників. Виходячи з цього, даний автор пропонує розглядати зовнішньоекономічну діяльність в якості цілеспрямованого впливу держави на відносини торговельного характеру з іншими країнами

Мета статті – дослідження особливостей та механізмів державного регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Концептуальні уявлення та інструментарій державного на економічний розвиток представлені дуже широко. Практично немає жодного економічного спрямування, представники якого не викладали свої погляди на роль держави в економіці, її функції, форми та межі участі в економічному розвитку країни.

Розвиток теоретичних поглядів на форми та межі регулюючих функцій держави має довгу історію, яка сягає ще економічного вчення меркантилістів. З розвитком товарообігу принципом державної економічної політики стає протекціонізм. Принципово новим у поглядах економістів на форми та межі державного втручання в економіку з'явилися погляди представників класичної школи.

Ідея "вільної гри ринкових сил" (*laissez faire*) належить у політичній економії Адаму Сміту. У "Дослідженні про природу і причини багатства народів" він висуває та доводить положення про те, що "вільна гра ринкових сил" (принцип *laissez faire*) створює гармонійний пристрій. Відповідно до класичного підходу суспільство має створити державні інститути - колективні установи, наділені достатньою владою, щоб охороняти життя людини та її власність як усередині, так і за межами країни, справедливо вирішувати суперечки і т.д. Інакше кажучи, йдеться про ті функції, які індивід або не в змозі виконати самостійно, або не може реалізувати економічно ефективно. У класичній ліберальній економічній

теорії держава грає лише підлеглу роль. Функції держави обмежувалися здійсненням життєво необхідних громадських робіт, підтриманням законності та правопорядку, обороною країни. З погляду представників класичної школи уряд має гарантувати права власності та непорушність контрактів, захищати економічні та політичні свободи громадян. Усе це можна вважати основний діяльністю держави. Ці погляди на функції держави були певною реакцією на широке втручання урядів у функціонування ринку, характерне для Європи XVIII ст. Економісти-класики вважали, що це втручання завдає шкоди господарській діяльності та перешкоджає економічному зростанню. У класичній школі переважав мікроекономічний підхід до аналізу економічних процесів. У центрі аналізу знаходилися окреме підприємство, що функціонує в умовах вільної конкуренції, і проблема мінімізації витрат і максимізації прибутку як джерела накопичення капіталу, а головною практичною вимогою класиків було гарантування державою основних економічних свобод для всіх суб'єктів господарської діяльності: свободи займатися тією чи іншою господарською діяльністю, свободи конкуренції та свободи торгівлі. Через ринковий механізм встановлюється зворотний зв'язок між попитом і пропозицією, в результаті якої фірми-виробники отримують необхідні сигнали щодо того, які конкретно і в яких кількостях слід зараз випускати товари та послуги. Поряд із цінами, асортиментом та кількістю запропонованих товарів ринок регулює також дохід тих, хто бере участь у виробництві цих товарів. Опис ринкового господарства А. Смітом допомогло пояснити феномен взаємодії особистої вигоди і конкуренції як її регулятора, він описав господарський механізм вільного ринку як саморегулюючу систему, що забезпечує нормальне функціонування суспільства.

Таким образом, характерними чертами вільного ринку являються: абсолютно безперешкодний доступ на ринок покупців і продавців і такий самий відхід з нього, що рівнозначно необмеженості числа учасників конкуренції;

- Абсолютна мобільність будь-яких видів ресурсів;
- Наявність повного обсягу ринкової інформації у кожного конкурента;
- Абсолютна однорідність, невідчужуваність однойменних продуктів (відсутність торгових марок, будь-які індивідуальні характеристики якості товару);
- Неможливість впливу будь-якого конкурента на рішення, що приймаються іншими учасниками.

Але, як було вже зазначено, економіка, що має зазначені ознаки, ніколи і ніде у світі не існувала.

Необхідність державного втручання в економіку для усунення нерівноважних ситуацій на ринку викладена в теорії Д. Кейнса. Кейнс в умовах економічної депресії 20-30-х років минулого століття запропонував нову економічну стратегію, засновану на поєднанні приватного та суспільного інтересів та регулюючої ролі держави.

З початку XX століття формуються об'єктивні умови для виникнення та розвитку принципово протилежної за змістом та змістом класичної школи економічної доктрини - кейнсіанської, в якій економічна роль держави суттєво

змінюється. Це був період економічних криз, воєн та соціальних потрясінь. Ситуація здалася багатьом згубною. У цей період вільна конкуренція поступається місцем монополії, зростають прибутки мінімального числа при зuboжінні мас, зростає безробіття. Ці явища породили світову економічну кризу 1920-1921 р.р., а 1929-1933 р.р. вибухнула загальна світова криза: було порушено світову валютну систему і фінансові системи країн, настав небувалий спад промислового виробництва, торгівлі, значно зросли безробіття і інфляція, поширилися голод і хвороби, піднялися соціальні заворушення. Економісти дійшли висновку, що ринкова економіка хвора і її треба лікувати. У відповідь на потреби Великої депресії англійський економіст Джон Мейнард Кейнс публікує книгу "Загальна теорія зайнятості, відсотка та грошей". У 30-х роках. XX століття кейнсіанство почало втілюватися у життя.

Виділимо три ключові моменти кейнсіанства: визнання за системою вільного ринку генетичної пороку – відсутності механізму забезпечення сталості економічного розвитку; виділення попиту на товари та послуги як основний фактор регулювання економіки (держава покликана сприяти стимулюванню сукупного попиту, впливаючи на підвищення рівня зайнятості, розширення державних закупівель, зниження ціни кредиту); Основним інструментом розвитку попиту має стати всіляке заохочення інвестиційної активності. У цих положеннях містилася нова доктрина регульованої ринкової економіки. Кейнс узагальнив факти, виявив тенденції і на їх основі дійшов висновку, що країни з ринковою економікою повинні відмовитися від принципу Сміта "laissez faire" і проголосив новий шлях, суть якого полягає в тому, що економіка має розвиватися під контролем чи керуванням держави. Соціально-економічна політика, запропонована Кейнсом, показала, що стрижнем його економічної моделі є державне диригування економікою на основі законодавства, що передбачає право держави на здійснення своєї ролі як економічного суб'єкта (власника) та економічного диригента (менеджера).

Метою такого державного регулювання є забезпечення повної зайнятості; створення стабільної економічної рівноваги, забезпечення пропорційності економічного зростання країни та досягнення на цій основі політичної стабільності, суспільної гармонії та громадянського світу. Форми та методи економічного диригування в кейнсіанській концепції включають:

1. Вироблення державою фіскальної та цінової політики, що відповідає психологічним схильностям людей:

— податки покликані вловлювати надлишкові доходи багатого населення і бути обтяжливими інших верств населення, щоб стимулювати особисте споживання;

— ціни на всі види продукції особистого та виробничого споживання повинні бути здатні створити рівні конкурентні умови як для багатих, так і для людей середнього та малого достатку з таким розрахунком, щоб захистити населення від впливу монополю високих цін;

— єдині всім видів банків - державних і комерційних низькі ставки відсотка з метою стимулювання інвестицій з допомогою банківського кредиту.

2. Відмова від застарілих положень класичної школи про автоматичне саморегулювання економіки та перехід до її державного регулювання, що вимагатиме здійснювати державне диригування на макроекономічному рівні, залишаючи регулювання на мікроекономічному рівні економічним суб'єктам.

3. Розміщення державного замовлення на продукцію та послуги військово-промислового, авіаційно-космічного та соціального комплексів.

4. Вкладення державних коштів у галузі соціальної сфери - охорона здоров'я, освіта, культура, спорт, туризм.

Кейнс наголошував на дослідженні залежностей і пропорцій між загальними народогосподарськими величинами - національним доходом, заощадженнями, інвестиціями, споживанням. Він дійшов висновку, що вирішення життєво важливих проблем високорозвиненого капіталістичного суспільства слід шукати не на стороні пропозиції ресурсів (їх рідкості, цінності), а на стороні "ефективного попиту" (та його компонентів – споживчого та інвестиційного), що забезпечує реалізацію цих ресурсів.

У повоєнний період кейнсіанство (вже видозмінене та модифіковане його послідовниками) перетворилося на провідний напрямок економічної думки. Цьому сприяла та обставина, що з другої половини 40-х років до середини 60-х років у Західній Європі та США не було скільки-небудь глибоких економічних криз.

Однак структурні та циклічні кризи 70-х років, особливо криза 1974-1975 рр., інфляція, що поступово набула хронічного характеру, призвели до кризи колишньої економічної політики.

Криза кейнсіанства ознаменувався різким посиленням критики як із боку її традиційних противників - неокласиків-монетаристів, а й із боку самих прибічників теорії Кейнса. Це нове явище в економічній думці отримало назву посткейнсіанства. Одним з напрямків, що модифікуються, став монетаризм. Монетаризм загалом реалізується як ліберально-обмежувальна концепція стабілізаційних програм.

Висновки. Виходячи з вище сказаного, головним об'єктом регулювання повинен був стати ефективний попит і насамперед найважливіший його компонент – інвестиції. Кейнс розглядав два основних інструменти регулювання ефективного попиту - грошово-кредитну систему та бюджет. Типовими заходами державних програм такого роду є:

— скорочення бюджетного дефіциту (секвестування державних інвестицій, соціальних видатків, субсидій, підвищення цін на продукцію та послуги держсектора, збільшення податків);

- обмеження зростання заробітної плати, що спрямовується на стиснення споживчого попиту;

- обмежувальна кредитно-грошова політика, введення лімітів на емісію грошей та на державні позики в Центробанку, збільшення ставки банківського відсотка;

— ослаблення контролю за цінами та над експортно-імпортними операціями, заохочення переливу ресурсів у експортний сектор економіки;
- девальвація національної грошової одиниці для оздоровлення платіжного балансу.

Література:

1. Багрова І. В., Редіна Н. І., Власюк В. Є., Гетьман О. О. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств. Підручник. - К: Центр навчальної літератури, 2014. - 580с.
2. Бовтрук Ю. А. Вступ до спеціальності "Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності": навч. посібник / Міжрегіональна академія управління персоналом. - Київ. : МАУП, 2012. - 153с.
3. Дідківський М. І. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: Навч. посібник. - Київ. : Знання, 2014. - 462с.
4. Дудчак В. І., Мартинюк О. В. Митна справа: Навч. посібник. - Київ. : КНЕУ, 2012. – 310 с

References:

1. Bahrova, I. V., Riedina, N. I., Vlasiuk, V. Ye. and Hetman, O. O. (2014), *Zovnishnoekonomichna diialnist pidpriemstv [Foreign economic activity of enterprises]*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
2. Bovtruk, Yu. A. (2012), *Vstup do spetsialnosti "Menedzhment zovnishnoekonomichnoi diialnosti" [Introduction to the specialty "Management of foreign economic activity"]*. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
3. Didkivskyi, M. I. (2014), *Zovnishnoekonomichna diialnist pidpriemstva [Foreign-economic activity of the enterprise]*, Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
4. Dudchak, V. I. and Martyniuk, O. V. (2012), *Mytna sprava [Customs Affairs]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].